

Restituiri târzii: Elena Niculiță-Voronca și Mihai Lupescu

Otilia HEDEȘAN

Universitatea de Vest din Timișoara

otilia.hedesan@e-uvt.ro

Abstract: 2022, among other celebrations, marked 160 years since the birth of the Romanian ethnographer Elena Niculiță-Voronca and a century since the death of Romanian ethnographer Mihai Lupescu. The two researchers' activity is important both for understanding the historical, political and cultural context of the region and for understanding the evolution of Romanian ethnology as a whole. The current survey of the works of Elena Niculiță-Voronca and Mihai Lupescu needs to be transformed, due to the posthumous publication of some of their papers and the changing reception of their writings.

Keywords: *Romanian ethnology, profane rites: the celebration of scientists, Elena Niculiță-Voronca, Mihai Lupescu.*

Cultura română a impus, în timp, maniere dintre cele mai diverse de marcare a importanței, pregnanței sau prestigiului unor evenimente memorabile ori personalități exemplare. Uneori aceste manifestări au căpătat, în timp, forma unor adevărate „liturghii politice”, funcționând eficient „ca manifestări publice ritualizate, care marchează integrarea într-o comunitate, afișază o identitate și exprimă voința de a exista într-un grup guvernat de aceleași idealuri” (Rivière 1988: 8). Alteori, în special aniversarea scriitorilor tutelari ai literaturii române tind să se organizeze ca o succesiune de „rituri profane” care implică roluri clare, acte cu caracter repetitiv, valori și maniere simbolice de comunicare (Rivière 1995: 11). Cazul cel mai cunoscut, în acest sens, este, desigur, cel al lui Mihai Eminescu, ale cărui festivități aniversare, derulate de două ori pe an, cu ocazia zilei de naștere (15 ianuarie) dar și după data decesului (15 iunie) au fost deja modelate de Ioana Bot prin grila configurării unui adevărat „mit național” (Bot 2001).

Colocvii și simpozioane *in honorem...*, volume omagiale, distincții care recunosc și recompensează excelența unor cariere și/sau a unor opere construite prin eforturi susținute, așezarea unor perioade de timp (de obicei a unor ani) sub egida anumitor personalități exemplare, construirea de statui ori măcar scrierea unor lucrări de examene școlare sunt doar câteva exemple de practici culturale cu evidentă componentă de ritual profan la care se recurge frecvent în cultura română.

În ceea ce privește domeniul ceva mai strict delimitat al cercetărilor etnologice, se poate nota o practică ceva mai estompată a acestor activități cu caracter omagial. Evident că trebuie consemnat că, cel puțin în ultimii ani, au apărut o serie de volume colective scrise cu ocazia diverselor aniversări ale unor

eminenți etnologi români, dintre care pot fi menționați: Silviu Angelescu (Stoicescu 2022), Ion H. Ciubotaru (Repciuc, Hulubaș 2021), Nicolae Constantinescu (Știucă, Stoicescu 2012), Sanda Golopenția (Rostás, Văcărescu 2020), Ion Ghinoiu (Țircomnicu, Toader 2021), Sabina Ispas (Jiga 2016 și Toader 2021), Georgeta Stoica (Popoiu, Onoiu 2021), sau Ion Taloș (Branda, Cuceu 2009). Cercetători formați de autorii omagiați construiesc cărți structurate ca ansambluri de discursuri profesionale diverse pe care le adună împreună, pe de o parte, proximitatea autorilor cu cel omagiat, pe de altă parte, situarea postulată a acestor contributori în raport cu un anumit concept-cheie definit, în timp, de autorul căruia îi este dedicat volumul.

În aceeași serie a practicilor de aniversare a etnologilor români trebuie introduse și rubricile speciale alocate de anumite publicații profesionale, mai cu seamă de periodicul sibian *Studii și cercetări de etnologie*¹, care dedică pagini substanțiale acestei secțiuni. De asemenea, în ultimul deceniu, asociația profesională a etnologilor români, ASER (Asociația de Științe Etnologice din România) a alocat în conferințele sale paneluri speciale dedicate unor cercetători și profesori renumiți, adevărați mentori ai generațiilor actuale de profesioniști.

Ceea ce unește între ele toate aceste practici este faptul că ele se referă, în majoritatea cazurilor, la personalități care sunt încă în viață și, cel mai adesea, în plină activitate creatoare. În contrapondere, sesiunile de discuții sau exercițiile colective de reflecție asupra operei unor specialiști din trecut sunt mult mai rare, interesul pentru activitatea acestora rămânând un apanaj quasi-exclusiv al monografiilor sau al articolelor de dicționar.

Articolele care alcătuiesc secțiunea următoare din jurnalul *Meridian critic* țin și ele de un atare demers aniversar și omagial, fiind însă rodul unui efort asumat, de echipă, de a reevalua, după un secol ori mai bine de un secol, activitatea a doi foarte seduli autori, Elena Niculiță-Voronca (1862-1939) și Mihai Lupescu (1862-2022). Practic, anul 2022 când au fost pregătite aceste texte este anul când s-a scurs un secol de la moartea lui Mihai Lupescu, respectiv 160 de ani de la nașterea ambilor harnici cercetători ai culturii tradiționale românești.

Este vorba despre doi cercetători a căror activitate a fost consemnată, chiar dacă relativ discret, în principalele volume cu caracter de sinteză a istoriei disciplinelor etnologice din România. Astfel, în *Istoria folcloristicii românești*, Ovidiu Bîrlea dedică un mic capitol activității Elenei Niculiță-Voronca, înscriind lucrările sale în seria „întâilor tipologii și corpusuri ale folclorului românesc”, alături de operele unor autori precum Lazăr Șăineanu, Iuliu A. Zanne și Artur Gorovei (Bîrlea 1974: 332-335). În ceea ce îl privește pe Mihai Lupescu, acesta este menționat în contexte destul de numeroase, însă în toate cazurile în calitate de culegător-contributor la realizarea unor corpusuri de texte girate de alți autori sau în calitate de colaborator al anumitor reviste de etnografie și folclor. (Bîrlea 1974: 240, 324, 327, 330, 331, 421, 407).

La rândul său, prezentându-i sintetic pe cei doi autori, Iordan Datcu nota, în *Dicționarul* său: „(Mihai Lupescu) (...) L. publică îndeosebi în rev. Șezătoarea și Ion Creangă precum și în col. folcloriștilor S. Fl. Marian

¹ <https://studiisicomicari.icsusib.ro/sce>.

(*Legendele Maicii Domnului*), I. A. Zanne (*Proverbele românilor*) și Artur Gorovei (*Credinți și superstiții ale poporului român*), obiceiuri, tradiții, superstiții, md. pop., meteor. pop., basme, strigături, proverbe, descântece, colinde etc., punând accent pe păstrarea autenticității” (Datcu 2006: 544). Apoi, câteva zeci de pagini mai târziu: „(Elena Niculiță-Voronca) N-V face parte, prin monumentala clg. *Datinele și credințele poporului român* (Mihalcea lângă Cernăuți, Edit. proprie 1903, vol. I. 1295 p.), prin *Studii în folclor* (vol. I, Buc., Tip. G. A. Lăzăreanu, 1908, II + 303 p., vol. II Cernăuți, Tipografia Gutenberg, 1912-1913, XV + 464 p.) și *Sărbătoarea Moșilor în București*, Studiu comparativ (Buc., Tip. N. Stroilă, 1915, 108 p.), din așa-numita șc. mitologică, ilustrată în istoria folcloristicii rom. din sec. 19 de Damaschin Bojâncă, At. M. Marienescu, N. Densușianu, Léo Bachelin și Th. D. Speranția, șc. ale cărei influențe s-au răsfânt și asupra comentariilor folcloristice ale lui V. Alecsandri, Al. I. Odobescu și G. Coșbuc.” (Datcu 2006: 650)

În pofida informațiilor reținute ale celor două lucrări, Elena Niculiță-Voronca și Mihai Lupescu sunt, de fapt, doi cercetători extrem de interesanți, amândoi cu biografii și opere fascinante, a căror activitate ține, pe de o parte, de istoria și de viața socio-culturală și politică a Bucovinei la finalul secolului al nouăsprezecelea și începutul celui de-al douăzecilea, fiind, totodată, absolut reprezentativi pentru configurarea, în aceeași perioadă, a studiilor etnologice românești. Contribuția fiecăruia dintre ei la definirea domeniilor de interes ale etnografiei române s-a reconfigurat în mod substanțial în ultimul secol. Pe de o parte, lucrările Elenei Niculiță-Voronca, primite cu răceală în momentul publicării lor, au devenit surse inepuizabile de informații relevante pentru cercetători, mai ales după anii 1980. Pe de altă parte, Mihai Lupescu a început să fie privit ca un cercetător pe nedrept uitat, un deschizător de drumuri căruia nu i s-au recunoscut meritele, mai ales după publicarea uneia din lucrările ale cărei avataruri sunt revelatoare, ele însele, pentru configurarea tematicilor prioritare ale etnologiei române, *Din bucătăria țaranului român* (Lupescu 2000; Lupescu 2001).

Studiile imediat secvente au fost concepute în aceste repere ale etnologiei române, fiind în același timp și parte a unui demers de cercetare în cadrul proiectului *Colecție digitală a patrimoniului culinar românesc – FOODie* (PN III-P2-2.1-PED-2019-592). Ele au fost prezentate în cadrul celei de-a XI-a ediții a conferinței internaționale *Discurs critic și variație lingvistică*, ținute la Suceava, sub egida Universității „Ștefan cel Mare”, între 26-28 mai 2022, constituind aici panelul *Experiențe regionale și discurs național. Restituiri târzii: Elena Niculiță-Voronca și Mihai Lupescu* (panel cu caracter aniversar, organizat la 160 de ani de la nașterea Elenei Niculiță-Voronca și la 100 de ani de la încetarea din viață a lui Mihai Lupescu).

Contribuțiile publicate vizează deopotrivă clarificarea contextului istorico-politic și cultural regional în care au lucrat cei doi autori (ceea ce reiese în special din studiile semnate de profesorul Mircea A. Diaconu și de Elena Pascaniuc), situarea cercetărilor acestora în raport cu evoluția studiilor etnologice românești în ansamblul lor (Cosmina Timoce-Mocanu), ori structura intrinsecă, tematica propriu-zisă a unora din lucrări (Tatiana Potâng, Claudia Costin, Petronela Savin). Întregul grupaj de studii mizează pe restituirea unor

detalii privitoare la viața și opera celor doi cercetători, mizând fie pe utilizarea unor documente bibliografice, publicistice sau etnografice ori inedite ori greu truvabile, fie pe desenarea unor contexte etnologice cu caracter euristic.

Citite împreună, textele care urmează luminează, întrucâtva, personalitățile unor cercetători foarte prolifici și pe nedrept marginalizați ori uitați, cum au fost Elena Niculiță-Voronca și Mihai Lupescu. Cele câteva fraze-standard cu care i-a descris, în timp, etnografia română se diluează, iar de dincolo de cele două nume se configurează adevărate personaje cu viață privată pasionantă, adevărate modele pentru epoca și lumea în care au trăit. Pe de altă parte, trecerea în revistă a publicațiilor la care au colaborat cei doi, a adevăratei rețele de cunoscuți, fiecare dintre aceștia preocupat, la rândul-i, de anumite subiecte de cercetare restituie, piesă cu piesă, prin lentile diferite, o lume complexă și plină de deschideri.

Trebuie notat, în mod complementar în raport cu studiile care focusează asupra celor doi cercetători, și că Elena Niculiță-Voronca și Mihai Lupescu au activat într-o perioadă în care chiar în proximitatea lor trăiau, lucrau și publicau etnologie autori precum Simion Florea Marian, Artur Gorovei, Tudor Pamfile ori Iuliu Zanne. Toți aceștia sunt autori ai unei / unor opere exemplare, menite să producă sens și să impună norme într-o direcție ori alta a culturii tradiționale românești. Astfel, bunăoară, Simion Florea Marian a reușit, grație monografiilor sale referitoare la sărbători și obiceiuri să ofere adevărate modele ale acestora, cumulând într-un singur construct, pur teoretic, informații primite din mai toate ținuturile locuite de români (Marian 1890, Marian 1892/1, Marian 1892/2, Marian 1898-1901). La rândul său, Iuliu Zanne a inserat într-un adevărat monument editorial care se întinde pe suprafața a nu mai puțin de zece volume masive (Zanne 1895-) texte menite să configureze corpusul unei singur gen folcloric.

Autorii care au făcut obiectul analizelor din studiile următoare, Elena Niculiță-Voronca și Mihai Lupescu, s-au aflat, în vremea lor, în poziții ambivalente în raport cu această tendință. Pe de o parte, eforturile lor urmăresc aceste construcții. Prima carte a Elenei Niculiță-Voronca face uz și ea de emblematicul element care vizează caracterul exemplar al ansamblului, vorbind despre datini și credințe ale „poporului român” (Voronca 1903). Mihai Lupescu este, la rândul-i, un contributor neobosit la proiectele de tip integrator național menționate mai sus. Pe de altă parte, ceea ce cumulează Elena Niculiță-Voronca se constituie într-un corpus absolut aparte, cu totul atipic pentru epoca sa, fiindcă el mizează pe diversitate generică și textuală, care generează relaționări aparte ale elementelor și mai degrabă subminează sistemele create de contemporanii săi decât să se constituie într-unul asemeni lor. În ceea ce îl privește pe Mihai Lupescu, interesul său pentru studiul alimentației și bucătăriei tradiționale rămâne undeva la marginile intereselor etnografiei române din epocă.

Preluând ce este de preluat din memorabilul vers al lui Tudor Arghezi, pare că, pentru epoca lor, Elena Niculiță-Voronca și Mihai Lupescu au fost „tare singuri, Doamne, și pieziși”. Interesați de subiecte puțin apreciate în epoca lor, mizând pe enciclopedism și acumulând labirintic, fără să ambiționeze la

sistematizări imediate, cei doi etnografi pot fi restituiți astăzi tocmai datorită acestor trăsături ale operelor lor.

BIBLIOGRAFIE

- Bîrlea 1974: Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română.
- Bot 2001: Ioana Bot, *Mihai Eminescu, poet național român. Istoria și anatomia unui mit*, Cluj-Napoca, Dacia.
- Branda, Cuceu 2009: Eds. Alina Branda, Ion Cuceu, *Romania Occidentalis – Romania Orientalis*, Volum omagial dedicat Prof. univ. dr. Ion Taloș, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, Editura Mega.
- Datcu 2006: Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români. Autori. Publicații periodice. Institutții. Mari colecții. Bibliografii. Cronologie*, ediția a III-a revăzută și mult adăugită, București, Saeculum I. O.
<https://studiisicomunicari.icsusib.ro/sce>
- Jiga 2016: Eds. Laura Jiga, *Deschideri etnologice. In honorem Sabina Ispas la 75 de ani*, București, Editura Etnologica.
- Lupescu 2000: Mihai Lupescu, *Din bucătăria țaranului român*, prefață de Radu Anton Roman, studiu introductiv și bibliografie de Maria Răfăilă, postfață de Antoaneta Olteanu, București, Paideia.
- Lupescu 2001: Mihai Lupescu, *Bucătăria tradițională românească*, text stabilit, prefață și indice de Petre Florea, București, Saeculum I. O.
- Marian 1890: Simeon Florea Marian, *Nunta la români*, studiu etnografic, București, Carol Göbl.
- Marian 1892/1: Simeon Florea Marian, *Înmormântarea la români*, studiu etnografic, București, Carol Göbl.
- Marian 1892/2: Simeon Florea Marian, *Nascerea la români*, studiu etnografic, București, Carol Göbl.
- Marian 1898-1901: Simeon Florea Marian, *Sărbătorile la români*, studiu etnografic, vol. I-III, București, Carol Göbl.
- Popoiu, Onoiu 2021: Paula Popoiu, Georgiana Onoiu (Eds.), *In honorem Georgeta Stoica*, Cluj, Mega.
- Repciuc, Hulubaș 2021: Ioana Repciuc, Adiba Hulubaș (Eds.), *Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei – 50 de ani de la înființare. In honorem Prof. Univ. Dr. Ion H. Ciubotaru – 80: întemeietorul arhivei*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Rivière 1988: Claudes Rivière, *Les liturgies politiques*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Rivière 1995: Claude Rivière, *Les rites profanes*, Paris, Presses Universitaires des Frances.
- Rostás Văcărescu 2020: Zoltan Rostás, Teodora-Eliza Văcărescu (Eds.), *In Honorem Sanda Golopenția*, București, Spandugino.
- Stoicescu 2022: Adrian Stoicescu (Eds.), *Racursiuri etnologice. In honorem Silviu Angelescu*, București, Editura Universității București.
- Știucă, Stoicescu 2012: Narcisa Știucă, Adrian Stoicescu (Eds.), *Exigențele și utilitatea lecturii etnologice. In honorem Nicolae Constantinescu*, București, Editura Universității din București.
- Toader 2021: Radu Toader (Eds.), *In Honorem Sabina Ispas. Cunoașterea „culturii profunde”. Paradigme actuale*, București, Editura Etnologică.
- Țircomnicu, Toader 2021: Emil Țircomnicu, Radu Toader (Eds.), *In honorem Ion Ghinoiu. Vârstele timpului, vârstele omului*, București, Editura Etnologică.
- Voronca 1903: Elena Niculiță-Voronca: *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, Cernăuți.
- Zanne 1895-: Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia: proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri cu un glosar...*, I – X, București, Imprimeria Statului, Editura librăriei Socec.

